

Jozef Verlinden
ADRIEN DE GERLACHE
– DE BIOGRAFIE –

Voorwoord.....	5
1 Afkomst, jeugd en roeping	9
2 Op zoek naar steun (1894)	28
3 Initiatie in de poolnavigatie	33
4 Sponsoring	36
5 Tegenwerking	45
6 De koop van de <i>Belgica</i> (1896)	55
7 Eerste ontmoeting met Nansen	61
8 Training op de Ingolf	64
9 Voorbereiding in Noorwegen	67
10 De merkwaardige staf van de <i>Belgica</i>	73
11 De laatste hindernissen	92
12 Van Antwerpen naar Vuurland	95
13 Vijftien maanden in Antarctica	111
14 Terugkeer naar Europa	159
15 Ontvangst in België	170
16 De Commissie van de <i>Belgica</i>	176
17 Op zoek naar nieuwe uitdagingen (1900)	179
18 De bestemming van de <i>Belgica</i>	193
19 De Société Anonyme du Steamer <i>Belgica</i>	198
20 De <i>Sélika</i> -expeditie	202
21 Drijvende tentoonstellingen	212
22 Prijzen	215
23 Nieuwe plannen – conservator (1901-1902)	217
24 Voorbereiding van de Franse Zuidpoolexpeditie	224
25 Een frustrerende reis met <i>Le Français</i>	238
26 Huwelijk met Suzanne Poulet (1904)	251
27 Belgische Maatschappij voor Pleziervaarten	263
28 Walvisvaart	266
29 Expeditie naar Noordoost-Groenland (1905)	278
30 Georges Lecoq en het Congres van Bergen	296
31 De <i>Belgica</i> als schoolschip (1906)	306
32 In dienst van de hertog (1906)	313
33 Internationale poolcongressen (1906-1914)	319
34 Arctowski's tweede Belgische Zuidpoolexpeditie	336
35 De <i>Belgica</i> -expeditie naar Nova Zembla (1907)	345
36 Lecoq, De Gerlache en de tweede Belgische Zuidpoolexpeditie	335
37 Een wetenschappelijke basis in Antarctica	359
38 Expeditie naar Frans Jozefland (1909)	362
39 Ontvangsten van Shackleton	368

40 Het <i>Polaris</i> -project	376
41 Grote veranderingen	390
42 De patriot	399
43 Het lot van de <i>Belgica</i>	421
44 De naoorlogse jaren	429
45 Amundsens wraak	453
46 De Roemeense Groenlandexpeditie (1927-1928)	476
47 Aan de top van de Belgische marine (1926-1932)	478
48 Vier poolcruises met Bruxelles-Médical	492
49 Het tweede internationale pooljaar (1932/1933)	504
50 Koning Leopold en Koningin Astrid Land	507
51 Frans-Belgische expeditie naar Paaseiland	509
52 De laatste jaren (1932-1934)	511
53 Karakter en gewoonten	518
Dankwoord	527
Illustraties	530
Bijlage 1. Dienstreizen van Adrien de Gerlache (1883-1893)	560
Bijlage 2. Vijf generaties De Gerlache de Gomery	561
Bijlage 3. Eerbewijzen en onderscheidingen	562
Bijlage 4. Tentoonstellingen waar De Gerlache aan meewerkte	563
Afkortingen	564
Noten	565
Index	585

Voorwoord

België ontstond na de Belgische Revolutie in 1830, toen het zich afscheidde van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden. Na de onafhankelijkheid werd de jonge natie, vooral door de ontwikkeling van een zware industrie in Wallonië, een van de voortrekkers in de industriële revolutie. Het fiere patriottisme der Belgen werd zichtbaar bevestigd door de constructie van talrijke monumentale neoklassieke bouwwerken.

De eerste spoorweg werd aangelegd en in 1835 reed de eerste trein, meteen de eerste op het Europese vasteland. Het spoorwegnet werd gestaag uitgebreid en de reistijden tussen de verschillende steden werden aanzienlijk verkort. De stoommachine werd volledig operationeel. In 1846 was er al een spoorverbinding tussen Brussel en Parijs. In 1870 lagen er al meer dan drieduizend kilometer spoorwegen. De fabricage van spoorstaven en locomotieven bracht de staalindustrie, gevoed met kolen aanwezig in de Belgische ondergrond, tot volle bloei. België was aan het einde van de negentiende eeuw de tweede industriële mogendheid.

België was een tweetalig land, men sprak er Frans en Nederlands (Vlaams). In de negentiende en de eerste helft van de twintigste eeuw was Frans de taal van de regering, het leger, van de meeste kranten, van het openbaar vervoer, van wetenschappelijke literatuur en van de hogere klassen. De toplaag van de bevolking kende nauwelijks of geen Nederlands.

Het land had een bloeiende industrie maar had een groot gebrek, het had geen koopvaardijvloot die voldoende groot was. In de haven van Antwerpen waren schepen met de Belgische vlag een minderheid onder de vele met een andere vlag. Bijgevolg diende voor de aankoop en het vervoer van grondstoffen en producten een beroep gedaan te worden op buitenlandse rederijen en buitenlandse zeelui.

De Belgische universiteiten hadden wetenschappers met wereldfaam zoals Quetelet, Plateau, Renard, Van Beneden, Carnoy, Dumont en anderen. Aan de Gentse universiteit ontdekte de Duitse chemicus Friedrich Kekulé de ringstructuur van benzeen, daardoor werd een snelle evolutie in de organische scheikunde op gang gebracht. Aan de Universiteit van Luik ontdekte Edouard Van Beneden de precieze werking van chromosomen en gameten.

In de negentiende eeuw slaagden de westerse landen erin om de laatste grote delen van de continenten in kaart te brengen en te koloniseren. Er werden nieuwe producten en grondstoffen aangevoerd, wat leidde tot een toename van de industriële productie.

Congo werd in 1885 een onafhankelijke staat onder het soevereine gezag van koning Leopold II. De koning werd zo eigenaar van een gebied dat 76 keer groter was dan België en groter dan Engeland, Frankrijk, Duitsland, Spanje en Italië bij elkaar. Meerdere expedities werden ernaartoe gezonden.

Alhoewel de in de ondergrond aanwezige mineralen nog niet waren ontdekt, betekende de rubberwinning al een belangrijke rijkdom.

De ontdekking van nieuwe landen wekte nieuwsgierigheid op en de geografie kreeg nieuwe belangstelling. Aardrijkskundige genootschappen werden opgericht in Parijs (1823), Berlijn (1828) en Londen (1831). Het eerste Internationaal Geografisch Congres werd in 1871 in Antwerpen georganiseerd en was een groot succes. Het was het begin van een reeks congressen die tot op heden voortduren. Naar aanleiding van dit congres ontstonden in 1876 ook in België aardrijkskundige genootschappen in Antwerpen en Brussel.

In de tweede helft van de negentiende eeuw kregen de wetenschappen een nieuwe stimulans toen de oceanografie opkwam. De toepassing van de fysica en de wiskunde leidde tot nieuwe inzichten in het magnetisme van de aarde en de kennis hiervan werd onmisbaar voor de navigatie.

Aan het einde van de negentiende eeuw waren de twee poolgebieden de laatste grote witte vlekken op de kaarten. En precies deze poolgebieden speelden een belangrijke rol bij de kennis van magnetisme, want daar wijzen de wijzers van een kompas naar. Het is dan ook niet verwonderlijk dat op de internationale geografische congressen steeds vaker werd aangedrongen op de verkenning van de poolgebieden.

Op het zesde Internationaal Geografisch Congres te Londen in 1895 werd een resolutie aangenomen waarin gesteld werd dat het belangrijkste geografische onderzoek dat nog voor het einde van de eeuw diende verricht te worden, de exploratie van Antarctische gebieden was.

Adrien de Gerlache was toen al begonnen met het voorbereiden van een expeditie naar Antarctica. Ondanks de welvaart van zijn land moest hij over veel doorzettingsvermogen beschikken om alle weerstand tegen zijn plannen te overwinnen en zijn droom waar te maken. Hij slaagde er uiteindelijk in om de Belgische regering en de bevolking ervan te overtuigen zijn project te steunen. Zijn doel was om wetenschappelijk onderzoek te verrichten in Antarctica en om als eerste de magnetische zuidpool te bereiken.

Adrien de Gerlache komt de eer toe de heroïsche tijd van Antarctica-verkenningen geopend te hebben. Hij bedacht, organiseerde en leidde de eerste puur wetenschappelijke expeditie naar Antarctica, die plaatsvond in 1897-1899. Hij bereikte de magnetische pool niet, maar zijn expeditie was de eerste die overwinterde in Antarctica, binnen de zuidpoolcirkel. Zijn expeditie was ook uniek doordat voor het eerst een internationaal team van wetenschappers samenwerkte in Antarctica, wat toen ongebruikelijk was en nu de trend is. Zelden heeft een expeditie naar Antarctica zo'n schat aan wetenschappelijke gegevens opgeleverd als zijn expeditie. In zijn team bevonden zich minstens vier andere personen die de capaciteiten hadden om een poolexpeditie te leiden; twee van hen werden later wereldberoemd: Frederick Cook en Roald Amundsen. Deze expeditie maakte De Gerlache bekend in binnen- en buitenland.

Adrien de Gerlache was een zeeman in een land zonder marine. Hij was een zeeman die niet zozeer geïnteresseerd was in avontuur, als wel gedreven door een groot verlangen naar actie, een wetenschappelijke geest en de ambitie om het onbekende te zoeken. En misschien wilde hij vooral zijn land meer bekendheid geven.

Zijn bijdrage tot de verkenning van Antarctica was van dezelfde orde als die van Scott, Shackleton of Amundsen, maar zijn naam werd niet vereeuwigd, zoals die van hen. Terwijl over elk van deze poolreizigers tientallen biografieën bestaan, werd over De Gerlache zeer weinig geschreven. De Belg is zeker een ondergewaardeerd lid van de beroemde groep ontdekkingsreizigers van de heroïsche tijd van antarcticaverkenningen. Zijn bijdrage aan het poolonderzoek werd nochtans benadrukt door verschillende poolautoriteiten:

- Frederick Albert Cook (1900): ‘Als Amerikaan kan ik met gepaste bescheidenheid zeggen dat het werk van deze Belgische Antarctische expeditie de grondslag zal leggen voor elk verder onderzoek in Antarctica.’
- Robert Falcon Scott (1906): ‘*The Discovery* volgde slechts het voorbeeld van de *Belgica*.’
- Roald Amundsen (1912): ‘De moderne wetenschappelijke exploratie van Antarctica was nu begonnen, en De Gerlache had voor altijd zijn plaats veroverd in de eerste rang van Antarctische ontdekkingsreizigers.’
- Hugh Robert Mill (1934): ‘Slechts een paar studenten van exploratietochten weten welk een groot pionier De Gerlache was.’
- Jean-Baptiste Charcot (1935): ‘De Zuidpool werd veroverd omdat De Gerlache als eerste een Antarctische winter trotseerde.’

De Gerlache ondernam voor de Eerste Wereldoorlog nog meerdere pogingen om zijn onderzoek in Antarctica voort te zetten, maar hij slaagde er niet in een tweede officiële Belgische expeditie op te zetten. Hij ondernam ook pogingen om als eerste georganiseerd Antarctisch toerisme te starten, hij wilde zeer vroeg de moderne walvisvaart introduceren, en hij dacht eraan een wetenschappelijke basis op te richten in Antarctica.

In de laatste jaren van zijn leven nam hij zijn plannen weer op. Hij hoopte België terug te brengen naar Antarctica en wilde een Belgische basis oprichten in de Gerlachestraat, die gebruikt kon worden als aanlegplaats voor het Belgische schoolschip en waar Belgische wetenschappers onderzoek konden doen.

Adrien de Gerlache was een poolpionier en als hij van zijn rijke land meer steun had gekregen, zou hij nog veel meer grootse zaken verwezenlijkt hebben.

De naam van De Gerlache en zijn expedities zijn lang in de vergetelheid geraakt. Bij het opsommen van de grootste poolreizigers werd hij vaak over het hoofd gezien. Men kan zich afvragen hoe dit mogelijk is. Een mogelijke

reden is dat zijn expeditie naar Antarctica een wetenschappelijke expeditie was en dat wetenschappelijke resultaten het grote publiek niet aanspreken, zoals dat wel het geval is bij expedities die een record trachten te breken.

Cook schreef altijd zeer positief over de expeditie en noemde ze een 'volledig succes'. Amundsen was aanvankelijk ook positief, maar bracht later zeer negatieve en foutieve informatie over de expeditie, die haar in diskrediet bracht, evenals haar leider. De Gerlache leed onder deze negatieve voorstelling van zaken door Amundsen, maar hij deed nooit een rechtzetting.

Voor dit boek werden archieven onderzocht die vele jaren niet geraadpleegd zijn. Zij bevatten een schat aan informatie en tonen hoeveel moeite De Gerlache heeft gedaan om zijn land een belangrijkere rol te laten spelen in de poolgebieden.

Voor een biografie is het een groot geluk dat Adrien de Gerlache in zijn leven vele brieven schreef en van vele van zijn brieven de kladversie bewaarde. Tegelijkertijd bewaarde hij vele brieven die hij ontving, onder andere van Charcot en Shackleton, van Peary, Cook, Amundsen, Bruce, Von Drygalski, Nansen, Scott en andere bekende poolreizigers van zijn tijd, die hij allen persoonlijk kende.

Adrien de Gerlache was veel meer dan een zeeman en een poolreiziger. Hij was een promotor van de wetenschappen, een getalenteerd schrijver, een organisator van tentoonstellingen, hij was commissaris en bestuurder van rederijen, een diplomaat, een politicus, een patriot, een kunstkenner, en hij werd directeur-generaal van de Belgische marine. Adrien de Gerlache was een edelman die zich thuis voelde in aristocratische kringen. Hij werd al eens de 'aristocraat van de zee' genoemd.

In 2005 werd door de BRT de top honderd van de grootste Belgen aller tijden gekozen. Adrien de Gerlache eindigde op de 57ste plaats in het algemeen klassement; hij stond op nummer 7 van de grootste Belgische wetenschappers. In dit laatste klassement moest hij mannen uit vroeger tijden zoals Erasmus, Stevin, Vesalius en Mercator laten voorgaan. Van zijn generatie was hij de grootste.

Er zijn enkele biografieën over Adrien de Gerlache in het Frans en Nederlands. Deze biografieën bespreken alleen zijn expedities en enkele projecten, maar vermelden niets over zijn activiteiten met betrekking tot pooltoerisme, walvisvaart, zijn plannen voor een zuidpoolbasis, zijn relaties met andere poolreizigers zoals Amundsen, Arctowski, Charcot, Lecoq, Nansen en Shackleton, zijn werkzaamheden tijdens de oorlog, zijn interesse in kunst, of zijn werk als directeur van scheepvaartmaatschappijen. Dit boek geeft het compleetste overzicht van zijn leven en zijn werken.

Adrien de Gerlache – de biografie
Jozef Verlinden

© 2022 Davidsfonds / Standaard Uitgeverij nv,
Franklin Rooseveltplaats 12, B-2060 Antwerpen
en Jozef Verlinden
Gemaakt onder licentie van Davidsfonds. 'Davidsfonds' is
het geregistreerde merk van Davidsfonds vzw,
Quinten Metsysplein 12, 3000 Leuven.

www.standaarduitgeverij.be
info@standaarduitgeverij.be

Vertegenwoordiging in Nederland:
New Book Collective, Utrecht
www.newbookcollective.com

Eerste druk juni 2022

Opmaak omslag: Leen Depooter - quod. voor de vorm
Opmaak binnenwerk: SNUL8 Grafische Producties

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden
verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevens-
bestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze,
hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of
op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke
toestemming van de uitgever.

ISBN 978 90 223 3882 7
D/2022/0034/144
NUR 680